

QADIMGI MISR MADANIYATI

*USAT “Ijtimoiy fanlar” kafedrası
katta o`qituvchisi t.f.n. Baxronov D.
talaba Ismoilova G.*

Qadimgi misrliklar murakkab, mazmunan boy madaniyat yaratganlar. Ularning madaniyati ko'pgina Yaqin Sharq xalqlarining madaniy taraqqiyotiga hayotbaxsh ta'sir ko'rsatish bilan birga mazkur madaniyat to'rt ming yil davomida shakllandi. Qadimgi Misr ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari, Nil vodiysining o'zlashtirilishi, dehqonchilikning oqilona tashkil qilinishi, umummisr iqtisodining yuksak taraqqiyoti madaniy o'sishning moddiy asosini yaratdi. Madaniyat sohasidagi yutuqlar ta'lim, fan, me'morchilik, san'at va dinda o'z ifodasini topdi.

Miloddan avvalgi VII asrdayoq yunon savdogarlari, yollangan askarlar va boshqa toifadagi kishilar Misrga kirib kelganlar. Yunon faylasuflari va siyosiy arboblari Fales, Anaksimandr, Demokrit va Salonlar Misrga sayohat qilib, Misr xalqining ming yillar davomida to'plagan bilimlarini o'rganganlar. Shu bois yunon yozuvchilari - tarixchi va geograflarining asarlaridan Qadimgi Misrga oid juda ko'p ma'lumotlarni topish mumkin.

Miloddan avvalgi 485-425-yillarda yashab ijod etgan Galikarnaslik Gerodot o'z asarlarida Qadimgi Misr tarixi va madaniyati haqida anchagina ma'lumot qoldirgan. U tarixda "tarix otasi" nomi bilan mashhur bo'lib, 9 jildlik "Tarix" asarining ikkinchi kitobini butunlay Qadimgi Misr tarixiga bag'ishlagan. Gerodot Misr madaniyatiga yuksak baho berib, birinchi marta misrliklar alohida taqvim tuzganliklarini, astronomik kuzatishlarga asoslanib yilni 12 oyga ajratganliklarini yozib qoldirgan.

Qadimgi misrliklarning tili va yozuvi ming yillik tarix davomida o'z taraqqiyotining 5 bosqichini bosib o'tdi:

1. Qadimgi podsholik davridagi til.
2. O'rta Misr klassik tili (bu tilda noyob adabiy asarlar yaratilgan).
3. Yangi Misr tili (mil.avv. XIV–VIII asrlar).
4. Demotik til (mil.avv. VIII–milodiy V asri).
5. Kopt tili (III–VII asrlari).[1]

Qadimgi misrliklar bundan 6-7 mingyillar muqaddam belgi-rasmlar shaklidagi iyeroglif yozuvini kashf etganlar. Bu yozuvlar 750 belgi-rasmlardan iborat bo'lgan. Qadimgi podsholik davrida misrliklar yozuvida 24 ta asosiy tovushni bildiradigan alifbo tizimi paydo bo'lgan. Misrliklar dastlab alifbo va xatlarni 69 tosh, yog'och, po'stloq, taxta, teri kabi buyumlarga yozganlar. Nil sohillarida o'sadigan papirus o'simligining barglaridan esa yozuv qog'ozini sifatida foydalanilgan. Misrliklar papirus barglaridan varaqlar tayyorlab, varaqlarni bir-biriga ulab uzunligi 45 metrgacha papirus o'ramlari tayyorlaganlar. Zaruriy ma'lumot, hodisa va boshqa narsalar papirusga yozib borilgan. Unga qamishdan tayyorlangan yozuv asbobi bilan yozilgan. Bu misrliklarning o'ziga xos kitobi edi. Misrning turli joylaridan arxeolog olimlar qadimgi "papirus kitob"larini topishgan.

Qadimgi Misr iyerogliflarini tilshunos olimlar o'rganishga urinib ko'rganlar. Lekin ular bu sohada aytarli natijalarga erisha olmaganlar. Mashhur fransuz olimi J.F.Shampalon Misr iyerogliflarini o'qib chiqib, shuhrat qozongan. Misr tarixini o'rganishda "Rozzet" bitiktoshi ham katta ahamiyatga ega bo'lgan. Rus akademigi A.N.Olenin J.F.Shampalon kashfiyotining ahamiyatiga yuksak baho bergan, ular bir-biri bilan tez-tez xat yozishib turishgan. A.N.Olenin Misr yozuvi masalalaridan biriga bag'ishlab maxsus asar ham yozgan.

Qadimgi Misr murakkab davlat tizimiga va keng miqyosli xo'jalikka ega mamlakat bo'lgan. Misr davlati va xo'jaligini boshqarish uchun xat-savodli bilimdon kishilar zarur bolgan. Shu tufayli Misr fir'avnlari va a'yonlari xat-savodli va bilimdon xodimlar tayyorlashga alohida ahamiyat berganlar. Misrda talabalami o'qitish va ta'lim-tarbiya berish maskani maktablar edi. Mamlakatning hamma shaharlari va yirik qishloqlarida maktablar bor edi. Maktablarda fir'avnlari, a'yonlar, amaldorlar, ruhoniylarning bolalari va o'qishga havasi bo'lgan kishilarning farzandlari ham o'qiganlar. Misr firavnlari markaziy mahkamasi qoshida podsho xazinasi uchun maxsus amaldor mirzolar tayyorlaydigan maktablar ham bo'lgan. Bu maktablar katta tajribaga ega bolgan bilimli ustoz-o'qituvchilar bilan ta'minlangan. Maktablarda matematika, geometriya, astronomiya, tarix, tibbiyot, adabiyot kabi dunyoviy va diniy bilimlar o'qitilgan. Boshlangich maktablarga bolalar 5-6 yoshdan jalb etilib, harflar o'rgatilib, savodi chiqarilgan. Bolalar maktabda 70 husnixat bilan ham shug'ullanib, ular har kuni 3 sahifa yozishlari kerak bo'lgan. Misrdagi o'rta va oliy maktablarning ko'pchiligi mirzolar tayyorlab chiqargan. Ularni "mirzolar maktabi" ham deyishgan.

Misr maktablarida intizom juda qattiq bolib, u tan jazosi bilan mustahkamlangan. O'sha vaqtda yozilgan "Nasihatlari"da: "Ey mirza, dangasalik qilma, yo'qsa jazoga duchor bo'lasan. Qo'lingda kitob bo'lsin, ovoz chiqarib o'qigin va o'zingdan ko'p biladiganlar bilan maslahat qilib ish tut. Bir kun ham yalqovlik qilma, yo'qsa kaltak yeysan. Axir bolaning qulog'i yelkasida bo'ladi-da, qachon ursang, shunda uning qulog'iga gap kiradi, - deb yozilgan. Misrda yozuv, ilmiy, amaliy va diniy bilimlarning vujudga kelishi va rivojlanishi mamlakat xo'jaligi bilan chambarchas bog'liq edi. Me'morchilik, haykaltaroshlik, rassomchilik, musiqa, qo'shiq va xalq o'yinlari Qadimgi Misr san'atining ajoyib namunalari hisoblanadi. San'atning bu turlari Misrda juda qadim zamondan boshlab shakllangan va rivoj topgan edi. 'inish keng

Misrliklar turli fanlar sohasida ko'plab bilimga ega bo'lsalarda tabiat hodisalari oldida ojiz edilar. Ular Nil toshqini, zilzilalar, qum bo'ronlarining ko'chishlari, momaqaldiroq, sayyoralar va yulduzlarning harakatida qandaydir g'ayritabiiy kuch bor deb tassavur qilganlar. Qadimgi Misrda ibtidoiy din shakllaridan, fetishizm, animizm, quyoshparastlik, podshoni ilohiylashtirish, har xil tabiat hodisalariga va Misr podsholar -firavnlarga sig'inish keng tarqalgan. Misrliklar e'tiqod qiladigan xudolarning ko'pligi bilan butun Sharq dunyosida dastlabki o'rinlarda turadi. Manbalarda keltirilishicha, "Misr - ming xudolar mamlakati" deb tilga olinadi.

Qadim zamondan boshlab misrliklar tog'larga, muqaddas toshlai'ga sigingan. Misr dehqonlari va aholisi Muqaddas Yer xudosi Jeb, suv xudosi Nunki

ilohiylashtirganlar. Suv ularga butun tabiatning asosi bo'lib ko'ringan. Chunki Nil suvi atrofi jazirama sahro bilan o'ralgan misrliklar uchun muqaddas hisoblangan. Misrliklar Nil daryosini ilohiylashtirib uni Xapi deb ataganlar. Suvni muqaddas bilib va ilohiylashtirib, unga topinish hamma uchun muqaddas burch bolgan. Suv xudosi boshi ajdaho, tanasi odam qiyofasida ifoda etilgan. Misrliklar quyosh va uning yerdagi ramzi bo'lgan olov-oini ham ilohiylashtirganlar. Rivoyatga ko'ra, tanasi odam, qarchig'ay boshli Quyosh xudosi Ra xudolar podshosi hisoblangan. U har kuni oltin qayiqchasida osmonni kezib chiqadi va g'arbga tushadi. Misrliklar Raga atab ibodatxonalar qurgan.

Muqaddas hayvonlar rassomchilik, haykaltaroshlik va tasviriy san'atning boshqa turlarida o'z ifodasini topgan. Misrliklar o'z xudolariga bag'ishlab madhiyalar yozib, turli mara va jonliq so'yib qurbonliklar oikazgan. Misrda yovuzlik xudosi Set bo'lib, u odam tanali, eshak boshli qilib tasvirlangan. O'simliklar va dehqonehilik xudosi Osiris bo'lib, u Set tomonidan o'ldiriladi. Misrda fir'avnlarni ilohiylashtirish ilk podsholik davriga borib taqaladi. Yangi podsholik davrida bu yanada kuchayadi. Fir'avnni xudo darajasiga ko'tarib Amon farzandi deb ataydilar. Misr-Xett sulhi tuzilganda hujjatga har ikki tomondan mingladan xudoning nomi yozib qo'yilgan ekan. Misr madaniyati o'ziga xos tarixiy yo'lni bosib o'tib, jahon madaniyatiga o'zining ijobiy ta'sirini o'tkazgan. Misrliklar boshqa xalqlar madaniyatidan ham bahramand boiganlar. Shunday qilib, Misr madaniyati jahon xalqlari sivilizatsiyasi rivojiga juda katta hissa qo'shgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jahon tarixi: I qism. Qadimgi Sharq, Yunoniston, Rim / Ravshan Rajabov. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – 74 b.
2. Abdujabbor Kabirov. Qadimgi Sharq tarixi. T. “Тафаккур” нашриёти. 2016.-69 bet
3. Магъе М. Э. Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта. М, 1996. 23-34.
4. Abdujabbor Kabirov. Qadimgi Sharq tarixi. T. “Тафаккур” нашриёти. 2016.-71 bet